

UNIVERZITA KARLOVA V KONTEXTU VÝVOJE SPOLEČNOSTI V LETECH 1945–1948

Není pochyb, že Karlova univerzita měla tradičně přes všechny peripetie dějin ve společnosti vysokou prestiž. Ta vznikla a závisela na tom, jak plnila univerzita své poslání vzdělávací a badatelské i kulturně-spoolečenské v širším slova smyslu. Podmínky k tomu jí dávala opět společnost sama svým vlastním vývojem. Tato vzájemná podmíněnost stavu společnosti a její univerzity se již naplňuje 650 let.¹

Za dobu svého trvání neprožila univerzita mnoho tak hlubokých otřesů jako ve 40. letech 20. století. Dotkly se samotné její existence², zasáhly do její struktury i vlastního organismu. Na tomto místě nechci podat přehled poválečných předúnorových dějin pražské univerzity,³ ale budu si všimnat jen takových „dobových úkazů“, které připravily podmínky pro drastické zásahy do tradičního univerzitního systému po uchvácení moci komunistickou stranou.

Řekli jsme, že vznik i další změny v životě univerzity byly podmíněny proměnami společenské reality. Univerzita sama ovšem nebyvala nikdy náchylná k příliš převratným reformám. Zavádění změn do její organizace, právního systému a zvyklostí, v některých případech i do výuky

- 1 *Dějiny Univerzity Karlovy I-IV*, Praha 1995–1998; F. Kavka a kol.: *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*, Praha 1964.
- 2 K uzavření UK (a ostatních českých vysokých škol) nejnoveji T. Pasák: *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997; J. Leikert: *Ráno přišla noc*, Praha 1989; týž: *A den se vrátí (co následovalo po 17. listopadu 1939)*, Bratislava 1993.
- 3 Strukturální změny a dobovou atmosféru podrobněji sleduji v kapitole Univerzita Karlova 1945–1947 v *Dějích UK IV*, cit. v pozn. 1. Situaci na vysokých školách v období 1945–48 zkoumala soustavně, ale vždy jen z pohledu KSČH. Kráčmarová: *Vysokoškoláci v revolučních letech 1945–1948*, Praha 1976 (a řada dalších přetisků). Srv. dále P. Mates: K problematice rozvoje vysokých škol v letech 1945–1947, *AUC-HUCP. XXVIII*, 1983, č. 2, s. 43.

bývalo složitým procesem, který sice znamenal krok vpřed, ale jeho prosazení naráželo na tradiční konzervativismus univerzity. Takovýto postoj univerzity byl po druhé světové válce konfrontován se silnou vlnou radikalismu.⁴ Ač sama zasažena poválečnými náladami, zůstala univerzita přece jistým ostrovem, kde byly hájeny tradiční hodnoty a postoje nutné k plnění vlastního poslání univerzity. Poúnorové události, které ji postihly, byly pak reakcí společnosti, stržené revolučními modely jednání.

Za druhé světové války univerzita neutrpěla jen ztráty hmotné, které byly vyčísleny až na 300 milionů předválečných korun⁵, ale především ztráty personální, které se daleko hůře nahrazovaly⁶. Vedle více než 70 zemřelých habilitovaných sil byla univerzita ochuzena také odchodem odborníků do jiných povolání po uzavření vysokých škol v listopadu 1939 a nouze o odborníky se ještě zvětšovala několikaletým přerušením učebního procesu i habilitačních řízení. Vznikla tak mezera v generační skladbě učitelských sborů fakult a nedostatečné zastoupení střední generace mělo vliv na jejich další vývoj a společenské postoje v následujících událostech.⁷

Citelná byla také šestiletá informační blokáda, která přerušila vědecké i přátelské kontakty se zahraničím a znemožnila našim odborníkům sledovat badatelský pokrok ve světě. Tuto oblast se dařilo rychle sanovat vzhledem k ochotné pomoci západních spojenců.⁸ Obnoveno a rozšířeno oproti předválečné situaci bylo i spojení s Východem, ale je celkem lehkou zodpověditelnou otázkou, odkud přicházelo více skutečně odborných podnětů.⁹

4 Zřady vzpomínkových líčení revolučních nálad vybírá Z. Mlynář: *Mráz přichází z Kremle*, Praha 1990, s. 11; H. Kovályovou: *Na vlastní kůži*, Praha 1992, s. 48, 58, 68; srv. zajímavé postřehy odborné literatury, kterou nelze pro početnost uvádět ve větším rozsahu; E. Hartmannová: „My“ a „oni“: hledání české národní identity na stránkách Dneška z roku 1946. In: *Stránkami soudobých dějů*, Praha 1993, s. 93; P. Tigríd: *Kapesní privodce inteligentní ženy po vlastním osudu*, Praha 1990, zvl. s. 193; V. Hejl: *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha 1990; K. Kaplan: *Nekrvavá revoluce. Kniha první: Cesta k moci*, Praha 1993, s. 7–174; P. Prokš: Československo. In: *Sovětská východní Evropy*, Praha 1995, s. 39.

5 Shrnutí různých podkladů, hlášených z fakult, přednesl prorektor Salač 1. 12. 1945 při instalaci rektora Bělehrádka (záznam řeči v AUK-AS, kart. 39).

6 J. Bělehrádek: Karlova universita a česká věda v odboji. In: *17. listopad. Almanach odboje československého studentsva v l. 1939–45*, Praha 1945, s. 9. Srv. řeč prof. Salače (cit. v poz. 5) a 8. 5. 1946 při univerzitní slavnosti na PF (tamtéž).

7 F. Kavka, *Universita Karlova a padesát let Československa*, Praha UK 1968, s. 18.

8 Zpráva o obnově kontaktů podal odstupující rektor při instalaci prof. Bydžovského 11. 12. 1945 (AUK-AS, k. 39). Podobně v zápisech o schůzích děkanů a v protokolu o zasedání AS 9. 11. 1945 (AUK-AS, k. 45).

K válečným škodám a ztrátám musíme připočítat také změny v myslích a duších univerzitních pracovníků i mládeže přicházející studovat. I na nich stejně jako na celém národě se podepsalo trauma Mnichova a protektorátní atmosféra. Válečné zkušenosti a návyky formovaly vztah k práci, k lidem i k politickým otázkám.

Zaměříme-li se nyní na zmíněné dobové svéráznosti, na prvním místě je třeba si všimnout způsobu oživení univerzitní činnosti po skončení války. Hned v květnu 1945 podali členové ilegální odborové organizace ministru Nejedlému návrhy na osoby vhodné pro akademické funkce a ten je potvrdil dříve, než stačily fakultní profesorské sbory zaujmout vlastní stanoviska. Za dané „revoluční“ situace fakulty přijaly pověřené osoby a ustoupily z původního záměru povolát do úřadu děkany volené r. 1939 a novou volbu provést až na zimní semestr 1945/46. Ve funkci zůstal pouze děkan filozofické fakulty Rypka a teologické fakulty Kadlec, nově nastoupili Matějka (PF), Čančík (LF) a Trkal (PřF). Obdobně se rektorem stal prof. Bělehrádek. Prvotní tlak ministerstva byl tak silný, že rektor a fakulty přistoupili i přes zpochybnění univerzitní autonomie na to, že takto pověřené osoby byly na přání ministerstva formálně zvoleny i pro zimní semestr (pouze na PřF za Trkala, který rezignoval, byl zvolen F. A. Novák).¹⁰

- 9 Z Východu byly přijímány podněty pro společenské vědy (po seznamování s dráždivě neznámým následovalo nucené přejímání předepsaných pohledů na vědecké otázky). Srov. V. Vojtíšek: Z našich styků s ruskou vědou, *Věstník ČSAV* 1957, s. 321, 330. V exaktních vědách byly kontakty se sovětskou vědou a vliv jejich výsledků malé až do chvíle, než se ve jménu různých pseudoteorií začala provádět tažení proti genetice, proti teorii rezonance apod. (viz O. Wichterle: *Vzpomínky*, Praha 1992, s. 70, 120).
- 10 Roli odborářů zmiňuje J. Havránek, *Stručně dějiny UK*, Praha 1964, s. 295 a týž: Studenti Univerzity Karlovy na jaře a v létě roku pětáctýřicátého, *Zprávy AUK* 1985, s. 85 (vychází podle vlastního sdělení z vyprávění pamětníků); konkrétní údaje přináší P. Jerie: Svoboda ducha znamená především svobodu vědy, *Vesmír* 1996, s. 584 a týž: Prof. MUDr. Jan Bělehrádek, *Zdravotnické noviny* 1994, s. 10. O způsobu dosazení rektora a děkanů informuje rektor Bělehrádek sám při schůzi děkanů 6. 6. 1945 (AUK-AS, k. 45). Tamtéž záznamy jednání o volbách při schůzích mezi 20. 6. a 22. 8. Informace o stanovisku ministerstva rozeslal rektor na fakulty (AUK-AS, kart. 7, B 1/59, čj. 855 ze dne 2. 8. 1945). O volbách se hovořilo také na zasedání AS 9. 11. 1945 (AS kart. 45). Situace na fakultách doložena nestejnoměrně. Protokoly o zasedáních učitelského a profesorského sboru LF (17. 5. a 28. 6. 1945) dokládají nástup předválečného děkana F. Hájka a jeho stvrzení ve funkci, následně pak jeho nahrazení J. Čančíkem. Zápis I. řádné schůze prof. sboru FF z 15. 5. ilustruje rezervovaný postoj ke způsobu pověření rektora (FF kart. 7). Pro PřF doklady chybí. Pro PF jsou jen nepřímé zmínky o nejasnostech kolem pověření prof. Matějky a jeho vlastní zpráva prof. Hobzovi z 18. 5. 1945 o počátku fungování prof. sboru (PF kart. 12, i. č. 100, zápis ze schůze 28. 5. 1945, PF kart. 6, spisy PF, kart. 91, i. č. 733, čj. 49/45 z 30. 5. 1945). Je nutno dodat, že vybrané osoby nebyly aktivními spolupracovníky komunistických kruhů, jak by mohl vzniknout dojem z přístupu MŠ. Výběr mohly ovlivnit i různé osobní vztahy (např. ministrova sekretáře Kavana a jeho

Nutno říci, že podobné zásahy ministerstva se neopakovaly, v dalších letech probíhaly volby regulérně. Ovšem připomeňme, že na jaře 1946 došlo k výměně na postu ministra – po volbách se resortu ujal národní socialista Stránský.

Také uvnitř samotných profesorských sborů nebylo možné navázat zcela na předválečný stav. Válka narušila plynulé obsazování osiřelých oborů a narušeny byly i vztahy mezi lidmi. Nejzávažnější ukázkou toho byla tzv. očištná akce, při které se posuzovala národní a politická spolehlivost učitelů, ale i studentů hlásících se na vysoké školy.¹¹ Dobře míněná akce měla své stinné stránky. V řadě případů udání obsahovala pouze nepodložená nařčení z kolaborace a sledovala osobní mstu nebo politické cíle, zaměřené proti osobám s pravicovými názory. Přes uznání nevinu čestným soudem zůstalo nad souzenými viset nařčení jako Damoklův meč, který u mnohých dopadl po únoru 1948.¹² Naopak nebylo výjimkou, že osoby zkompromitované za války hledaly záchranu v příklonu ke KSČ, která kryla jejich dřívější prohřešky.

Vážnou překážkou hladkého průběhu očištné akce byla neujasněnost kritérií pro posuzování jednotlivých případů. Záleželo pak na složení komise a prestiži osoby, která byla hodnocena, jak byl případ uzavřen. V květnu 1947 byla tato akce zrušena v souvislosti s ukončením účinnosti mimořádného soudnictví. S ohledem na četné žádosti o revizi zvl. studentských případů připravovaly se návrhy právní normy na obnovu těchto řízení, ale k jejímu vydání nedošlo.¹³ Existence neuzavřených nebo

bývalého představeného na UK - nyní nově ustaveného rektora) a mírně levicové zaměření vybraných, které dávalo naději na dorozumění. Akt pověření měl však demonstrovat především vůli ministerstva.

- 11 Očištná probíhala od počátku obnovy činnosti UK na základě dosud vydaných dekretů o potrestání zločinců a zrádců a o lidových soudech (viz *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty. I-II*, Brno 1995, zvl. č. 8, 13, 14 a 44). Působení očištných komisí bylo však precizováno až dekretem prezidenta ze 4. 10. 1945 o očištných komisích pro veřejné zaměstnance (vyd. ve *Shrůvk zákonů a nařízení 1945*, č. 105, s. 239). Fakultní vyšetřující komise pro studující dostaly pokyny MŠO již 7. 6. 1945 (nejsou publikovány ve *Věstníku MŠO*), byly rozeslány přímo děkanstvím - viz AUK-RUK, kart. 3, čj. 63/1945). J. Pulec - J. Kalendovská: Poválečná zaměstnanecká očista na Masarykově univerzitě, *Universitas* 1996, č. 3, s. 28; stručněji též in: Masarykova univerzita v letech 1948 - 1949, *Časopis Slezského zemského muzea*, serie B-45, 1996, s. 69.
- 12 Dva příklady za všechny: Josef Hutter (viz AUK-RUK, kart. 2, čj. 4193/48-9 s priori a osobní spis FF, kart. 27, i. č. 312) a Zdeněk Kalista. Ten o svém osudu vypráví sám v pamětech nazvaných *Po proudu života 2*, Praha 1996. Podle policejních materiálů o něm M. Svatoš: Historie jednoho procesu, *Dějiny a současnost* 1992, č. 4, s. 33. Otevřené přiznání, že národní očista byla „nástrojem třídního boje“ KSČ proti „buržoazii“, nacházíme např. v článku R. N. Foustky: Národní očista v letech 1945 až 1946, in: *Otázky národní a demokratické revoluce v ČSR*, Praha 1955, s. 223.

údajně příliš benevolentně posuzovaných případů se pak stala v únoru 1948 záminkou k pokračování „očisty“.¹⁴

Dalším problémem z personální oblasti bylo urychlené doplnění početního stavu profesorů. Řada jmenování se uskutečnila bez potíží, ale bylo i dost případů, které se zdržely. Na rozdíl od meziválečné doby, kdy hrál roli především nedostatek systemizovaných míst pro početné stárnoucí docenty, nyní se rozhodnutí brzdilo snahou ministra školství prověřit každý návrh „kádrově“.¹⁵

Dalším výrazným vlivem poválečné situace byly protiněmecké náлады, které se nevyhnuly ani vzdělanému prostředí. Vedle pochopitelného negativního postoje k zfašizované Německé univerzitě vládli obecný odpor ke všemu německému nerozlišující názory, činy a zásluhy německy mluvících osob. Němečtí vědci hlásící se do služeb českého vysokého učení byli odmítáni pro samotný fakt jazykové nedostatečnosti a ve sborech se opakoval po celé období argument nutnosti uchovat národně čistou univerzitu.¹⁶ Takovýto odstup byl udržován i od těch profesorů NU, kteří byli z rasových důvodů vězněni a žádný z nich nedostal možnost podílet se na práci ve svém oboru na půdě Karlovy univerzity.¹⁷

13 Zápis o zasedání AS 27. 6. 1947, Zápisy o schůzích komise děkanů 1947-48 (25. 10. a 8. 11. 1947) – AUK-AS, kart. 45.

14 Názory na průběh očisty se lišily. Zatímco prof. FF UK Jan Rypka varoval při zasedání děkanů 6. 6. 1945 (AUK-AS, kart. 45) před zaváděním inkvizice a přimlouval se za ochranu občanské svobody, dobový tisk přinesl řadu kritických připomínek k malé razantnosti soudů (např. *Národní osvobození* 10. a 24. 10. 1945, *Svět práce* 8. 11. a MF 9. 11.). V r. 1945 převažovalo volání po přísnošti. S postupem doby a narůstajícími zkušenostmi vychládala touha po odplatě a názory se polarizovaly mezi levicí (která žádala pokračování soudů) a pravicí, která hájila nutnost tuto kapitolu uzavřít.

15 Kritické hlasy v souvislosti se jmenováním profesorů se objevovaly hojně v tisku (AUK – výstřížkový archiv), také studenti volali po urychleném doplnění profesorských sborů. Rypka později vzpomíná, jak pečlivě dohlížel ministr Nejedlý na schvalování profesur (J. Rypka: Zdeněk Nejedlý a filosofická fakulta Univ. Karlovy 1945–1946, in: *Z. Nejedlému k 75. narozeninám*, Praha 1953, s. 193.) Bez oslavného tónu popisuje obdobný problém podle vlastních zkušeností Z. Kalista: *Po proudu života 2*, Praha 1996, který se profesury nikdy nedočkal. Situaci průběžně komentuje O. Jirovec: *Vysoké školy, Naše doba* 52, 1945–46, s. 31, 126, 322, 269.

16 Zápisy o schůzích děkanů (20. 6. a 5. 9. 1945), AUK-AS, kart. 45. Jednalo se o doc. Löwiga, prof. Freundlicha, Fürsta a Polívku. S ohledem na projekt mezinárodní univerzity odkazovali univerzitní činitelé německé vědce na ni. Srv. M. Pokorná: *Tři pokusy o reorganizaci vědeckých institucí v letech 1945–48. Práce z dějin ČSAV*, serie A, sv. 4, 1992, s. 84. Drobná úprava těchto postojů nastala v r. 1947 pouze v tom smyslu, že „v případech zcela zvláštních a mimořádných ... může připustit výjмку akademické senát“ (zasedání AS 12. 12. 1947, kart. 38).

17 Z koncentračního tábora Terezín se vrátilo asi 5 vědců z Německé univerzity, za něž mluvil hlavně Emil Utitz. Histerii doby ukazují peripetie jeho případu, doložené v osob. spise FF, kart. 66, i.č. 756. Z profesorů působících za války v Praze byl vzat na milost Johann Böhm, který

Protiněmecké citění bylo vyvažováno posílením slovanských vazeb, které se orientovaly především na ruský národ a teprve v druhé řadě na ostatní Slovany Sovětského svazu i mimo něj, s velkorysostí zahrnující i Čínu.¹⁸ Slovanofilská propaganda nebyla však jen otázkou euforie z osvobození Rudou armádou a překonáváním strachu z Německa. Slovanská myšlenka byla využívána pro šíření socialismu a propagaci sovětského systému. Na univerzitu tak vedle rozšíření výuky slovanských jazyků proniká i několik dalších nových disciplín, které mají za úkol seznamovat s úspěchy sovětského zřízení. Nové stolice zahrnovaly (s malou obměnou oproti prohlášení Košického vládního programu) sovětskou literaturu, filosofii a ekonomii.¹⁹ Posílení výuky ruštiny si vynutila poptávka mezi samotnými studenty, neboť ruština (mimo jiné uplatnění) měla být zavedena do nižších škol.²⁰ Vedle toho se mírně rozšířila výuka ukrajinštiny a běloruštiny.²¹

umožnil Jaroslavu Heyrovskému pokračovat v jeho výzkumech i v době okupace. Bóhm se uplatnil v chemickém průmyslu a dočkal se dokonce členství v ČSAV. Z Osvětlení se vrátil a zaměstnání na Bulovce nalezl Berthold Epstein. UK nepřijala nikoho, až v r. 1960 byl povolán na Pff Erich Daumann, kdysi asistent Německé univerzity. Tabu Německé univerzity přetrvávalo hluboko do poúnorových časů.

- 18 Rypka ve vzpomínce cit. v pozn. 15 (s. 194) říká, že jednou přijel Nejedlý na fakultu a rozhovořil se o potřebě sledovat při jmenování profesorů celkový plán, zvl. „bohemistika a slavistika musí být v první řadě vybudovány. (...) Naše společenství vyžaduje kategoricky řádné vybavení rusistiky.“ Rypka dále rozvíjí: „To byly velkorysé myšlenky, to znamenalo ukrajinštinu a běloruštinu filologii, pokud možná i filologie vztahující se k jiným sovětským národům... to znamenalo však postarat se též o zřízení samostatných profesur i pro čínštinu atd.“
- 19 *Košický vládní program* (vyd. M. Vartíková, Bratislava 1978, s. 120) počítal se stolicí dějin, ekonomiky a práva. O realizovaných stolicích srv. *Stručně dějiny UK*, s. 295; Havránek: *Studenti UK na jaře a v létě roku pětáctýřicátého*, *Zprávy AUK* 7, 1985, s. 90; J. Petráň: *Nástup dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (do r. 1948)*, Praha 1983, s. 338. V zasedání AS 15. 3. 1946 čten pokym MŠO, aby se univerzita obrátila na moskevskou univ. a akademii SSSR o vyslání profesorů pro sovětské dějiny, literaturu, ruský jazyk a pedagogiku na r. 1946/7 (AUK-AS, kart. 45).
- 20 J. Krystýnková: *Z historie vyučování ruskému jazyku v České republice*, *Universitas* 1997, č. 2, s. 16. Srv. zprávu jednatele SPF Jana Fischera ze 7. 11. 1945 o prvním období činnosti SPF, který informuje o kursech ruštiny pořádaných SPF, protože pravidelných lektorských kursů je nedostatek (AUK -VSA, kart. B 160, SVS – spolky). Srv. i O. Polišenský: *Zápisní kniha akčního výboru SPF a Spolku posluchačů filozofie z let 1945–1947*, *Zprávy AUK* 4, 1982, s. 122. P. Wurm (lektor RJ na FF) si ve *Studentských novinách* (č. 5, 16. 12. 1946) stěžuje, že na rozdíl od zajištění teoretické stránky přednášek praktická konverzace pro budoucí gymnaziální profesoři pokulhává. Dále informuje o přednáškách prof. Sidorova o ruských dějinách a o cvičeních z ruského jazyka vedených jeho ženou, které jsou málo navštěvovány (naznačuje, že přičinou může být náročnost rusky vedené výuky). Seznamy přednášek tyto hodiny neregistrují. O nich (a jiných hostech) zpráva rektora Bydžovského 9. 12. 1947 za r. 1946/47 (AUK-AS, kart. 39).
- 21 Ukrajinské literatury se v r. 1946 dotýkaly přednášky J. Heidenreicha-Dolanského, jazykový kurs vedl jako před válkou M. Lubynečkej. Od r. 1946/47 byly zavedeny přednášky a seminář I. Zilýnského a I. Paňkevyče. První přednášel o jazyce ukrajinštině a běloruštině, druhý

Nové stolice obsazené výmluvnými marxisty měly být průlomem do ideově zdrženlivého univerzitního prostředí. Zatímco prof. V. Procházka nemohl pro zaneprázdněnost na jiných, vesměs politických postech dostát svému propagátorskému úkolu v posluchárnách právnické fakulty v dostatečné míře, prof. Arnošt Kolman si vytvořil na filosofické fakultě okruh svých nadšených posluchačů a přispěl k posílení levicové orientace této fakulty. Propagátorské myšlenky sloužil také prof. Mathesius na stolici sovětské literatury. Z filosofické fakulty vzešel i další obdivovatel všeho sovětského – prof. Nejedlý, který se po válce ujal přednášek ze slovanských dějin, ale posléze přestoupil na pedagogickou fakultu, kde ohlásil přednášky z českých dějin.²²

Filozofická fakulta poskytovala v dosti širokém výběru seznámení s problematikou východoslovanských dějin, literatury, filosofie, pedagogiky, a to nejen v duchu nově nastupující demagogie. Před únorem vycházejí tyto informace i z úst osob znalých a výběr tématu u některých z nich byl dán buď starším profesním zaměřením (prof. Paulová, jazykovědci-slavisté), nebo zájmem o aktuální problematiku a nové podněty ve vlastním oboru. Prof. Josef Král vypisoval přednášky a semináře o dialektickém a historickém materialismu, Hubert Ripka ohlašoval čtení o vztazích Ruska se Západem, pedagogové a sociologové jako Galla, Klímeš, Hendrich a Chlup přinášeli aktuální informace o novinkách v oboru i v sovětském školství. Uvést bychom mohli i jiné osobnosti, není však účelem jmenovat všechny. Chtěla jsem jen ukázat, že filozofická fakulta jako prakticky jediná na univerzitě se pouštěla do těchto politicky aktuálních poloh, což je pochopitelné u fakulty se zaměřením na společenské vědy.²³

ukrajinskou literaturu. Tento stav vydržel bez rozšíření do počátku 50. let.

- 22 O Kolmanovi viz J. Petráň: *Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (do roku 1948)*, Praha 1983, s. 338; V. Černý, *Paměti III (1945–1972)*, Brno 1992, s. 152. Jeho pozvání mimo jiných iniciovali také posluchači FF (viz zpráva cit. v pozn. 20). Návrh na jeho ustanovení vypracoval prof. Král (připomíná to sám v zasedání AS 27. 9. 1946, AUK-AS, kart. 45). Kolmanovy paměti *Die verirrte Generation* vyšly 1979 a 1982 ve Frankfurtu nad Mohanem. O Procházkovi viz M. Pokorná: *Čeští vědci v Prozatímním a Ústavodárném národním shromáždění v období od října 1945 do února 1948. Práce z dějin ČSAV, serie A, sv. 3*, 1988, s. 88 a jinde. O Mathesiovi viz J. Petráň, *Nástin...*, s. 341. Změnu oboru u Nejedlého ličí Rypka, (viz pozn. 15), s. 195; P. Čornej, *K učitelské činnosti Zdeňka Nejedlého na pražské univerzitě, AUC-HUCP XX*, 1980, č. 2, s. 7.
- 23 Srv. seznamy přednášek všech fakult pro jednotlivé semestry (v AUK jsou dochovány s mezerami). Kromě jmenovaných se dotkli sovětské, ruské nebo východoslovanské tematiky také Štajgr (PF), na FF Stránská, Hořejší, Žáček, Florovskij, jazykové a literární otázky přednášel Havránek, Dolanský, Horák, Frnta, nově od 1946 Kopeckij, Rožděstvenskij, od 1947 Burian a průběžně 4-5 lektorů. Před válkou rusistiku představovali pouze prof. E. Ljackij (rus. lit.), jazykový lektor Bém a smluvní lektor Losskij, přednášející dějiny ruské filosofie. Vedle ruské

Vedle ní je možno zmínit ještě fakultu přírodovědeckou, kde byla také organizována výuka odborné ruštiny pro potřeby přírodovědců, zvláště matematiků a v rámci seminářů k filosofii přírodních věd prof. Otakar Matoušek pořádal besedy na aktuální témata s osobnostmi veřejného života.²⁴ Jinak se nabídka přednášek omezovala na čistě odborná témata. Analýza pouhých názvů přednášek může být ovšem někdy zavádějící, protože samotné názvy nevyplývají vždy o metodě a osobnosti přednášejícího.²⁵ Neobvyklostí užití marxistických metod však dosvědčuje rozruch, jaký vznikl kolem habilitační práce MUDr. Jaromíra Hrbka, primáře neurologické kliniky v Plzni, který se snažil získat veniam docendi na lékařské fakultě a předložil údajně velmi slabý, zato však marxisticky zpracovaný spis.²⁶ Zvláštní kapitolou byla nově vznikající pedagogická fakulta, k níž se ještě dostaneme. Zdá se tedy, že poválečné pronikání marxismu na univerzitu bylo složitější, než by plynulo z některých prací.²⁷

problematiky bylo zajištěno po jednom profesoru a jednom lektoru pro ostatní slované kultury, kteří většinou pokračovali i po válce.

- 24 Filozofii přírodních věd přednášela také doc. A. Dratková, jejíž kariéru překazil příchod A. Kolmana a jeho profesura vynucená Z. Nejedlým (viz zápis v deníku Dratkové, cituje V. Podaný: *Dějiny věd a techniky* 1995, č. 3, s. 139). Kolman vypisoval filozofii přírodních věd na FF UK (osobní spis v AUK-FF, i. č. 385, kart. 32). Předválečný lektor Bunickij pohotově vedle ostatních cvičení ohlásil od léta 1946 matematiku v ruském jazyce. Všechny údaje podle seznamů přednášek PFF.
- 25 V případě Jana Mukařovského, jehož obrat k marxismu je znám, názvy jeho přednášek do února 1948 takový proces nenaznačují. Srv. o něm A. Kratochvíl: *Die kommunistische Hochschulpolitik in der Tschechoslowakei*, München 1968, s. 127 a příspěvek H. Šmahelové na této konferenci.
- 26 Celá záležitost zde nemůže být reprodukována. Naznačím jen pozadí, které se podíhaluje dopisem J. Hrbka Z. Nejedlému jako ministru ochrany práce, v němž si stěžuje na „projev politické persequence vědeckého pracovníka a popření svobody vědeckého projevu“ a prosí o zárok ve vládě (dat. 7. 5. 1947, ulož. v Archivu AV ČR, fond Z. Nejedlý, veřej. činnost kart. 24). Hrbek se odvolal proti zamítavému verdiktu prof. sboru LF k ministru školství, zároveň se záležitost dostala do tisku a vyvolala aféru, při níž byl případ zcela zpolitizován. Jednalo o něm dokonce Ústavodárné národní shromáždění, kde LF a UK hájil prof. Bělehrádek. Vývoj záležitosti můžeme sledovat v protokolech prof. sboru LF UK 24. 4., 22. 5., 26. 6., 27. 11., 18. 12. 1947, 22. 1. a 26. 2. 1948 (AUK-LF). Jmenování docentem se Hrbek dočkal 24. 2. 1948 na základě rozhodnutí prof. sboru LF UK z 22. 1. 1948. V září téhož roku byl pověřen přednáškami na pobožce PdF v Plzni (AUK-AS, kart. 29, čj. 3163; tamtéž, kart. 31, čj. 258).
- 27 H. Kráčmarová, *České vysokoškolské studentstvo a únor 1948, Československý časopis historický* 1978, č. 4, s. 484. Z práce S. Strohse: *Marxisticko – leninská filosofie v Československu mezi dvěma světovými válkami*, Praha 1962, vyplývá jasně, že marxismus se ujal především v publicistice a byl nástrojem mocenských bojů, nikoli metodou vědeckého bádání. Jako výjimku je snad možno uvést historiografii, kde byl dialektický materialismus použit záhy a v dost širokém záběru. Srv. J. Petráň: *Historická skupina*, in: *Studie z obecných dějin*, Praha 1975, s. 11; A. Kostlán: *Druhý sjezd československých historiků a jeho místo ve vývoji českého dějepiscetví v letech 1935–1948*, Praha 1993, zvl. s. 72, 88; J. Hanzal: *Čeští historici před únorem 1948, Český časopis historický* 1993, s. 268, a diskuse s A. Kostlánem v *Českém časopise historickém* 1994, F. Kavka: *Univerzita Karlova...* (viz poznámka 7), s. 20. Mi-

Jinou otázkou je silné sociální citění v české společnosti a rozšíření socialistických myšlenek. Na univerzitě se projevilo nejen na obsahu přednášek některých vyučujících (sledovat tyto tendence by byl samostatný a dosti nelehký úkol), ale i na veřejných postojích univerzitních představitelů. Připomínám jednak podporu studentským požadavkům ze strany univerzitních kruhů, ale také rozsah, v jakém se prosadily odborářské složky na UK. Rektor Bělehrádek přímo vyzýval „postavit se do služeb (...) idee lidovlády, čímž se budeme moci lépe a živěji uplatnit než dosud“.²⁸

Odborové rady fakult a univerzity se vyjadřovaly k očistě, k habilitacím i k dalším záležitostem, které před válkou byly doménou profesorských sborů.²⁹ I když po prvním vrcholu odborářské „vlády“ v prvních měsících po osvobození nastal později jistý pokles jejich vlivu, odbory již zůstaly trvale přítomným faktorem, s nímž se musilo počítat a který bylo možné využít na cestě k únoru i po něm. Učitelé se však vydaly jinými cestami než doufal první poválečný rektor, který si představoval, že odborová organizace nahradí druhou komoru parlamentu, a tak se prostřednictvím ÚRO budou moci vysokoškolská profesori podílet na vedení státu.³⁰

Dobové tendence v personální a ideové politice se v koncentrované podobě objevily při vzniku pedagogické fakulty UK. Po válce se dávného problému vysokoškolského vzdělání učitelů ujala jako své velké příležitosti komunistická strana, která vytušila důležitost získání vlivu mezi učitelstvem jako vychovatelem dalších generací. KSČ si tak vytvářela dobrou pozici pro budoucí ideovou indoktrinaci národa.³¹

Ministr Nejedlý svěřil organizaci celé záležitosti svému dávnému známému a politicky spřízněnému profesorovi brněnské univerzity O. Chlupovi, který aktivně působil především při vytváření příštího učitelského sboru fakulty. Dal si záležet, aby prosadil osoby nakloněné

možná situace byla na fakultě pedagogické, kde koncentrace sympatizantů s marxismem byla vyvolána výběrem přednášejících při zřízení fakulty. O FF srov. J. Petráň: *Nástm dějm ...* viz poznámka 19, s. 338.

28 Zápis ze schůze děkanů 6. 6. 1945, AUK-AS, kart. 45 Nejvýraznějším projevem posunu ve vztazích studenti – vyučující byly dopisy vyjadřující „loyalitu“ profesorů a doцентů k SVS při manifestaci 19. 7. 1945 (AUK-VSA, kart. B 109).

29 Na schůzi závodních rad, kde bylo jednáno též o habilitacích a úpravě profesorských platů, zastupoval právnickou fakultu pomocný zřízenec Frei jako místopředseda ZR (zápis ze schůze děkanů 18. 7. 1945, AUK-AS, kart. 45).

30 Zápis ze schůze děkanů 20. 6. 1945, AUK-AS, kart. 45.

31 Srov. můj článek Fond „Pedagogická fakulta“ v Archivu UK a svědectví archívů o vzniku fakultního sboru PedF, in: *Hledání učitele*. Praha 1996, s. 266.

komunistické politice, nebo přímo členy strany³², uplatnil však i hledisko vlastních sympatií. Pokud byl někdo poznamenán nepřizní prof. Chlupa, bylo téměř nemožné prosadit jej do sboru nové fakulty.³³ Skladba sboru PdF se od počátku vyznačovala malým počtem profesorů, nevyváženým zastoupením oborů a velmi pomalým udělováním veniae docendi. Vyučovalo zde hodně nehabilitovaných, pouze pověřených sil. Přesto v nejstarším složení měl sbor učitelů PdF ve svém středu řadu vynikajících odborníků, které ztrácel až v průběhu čistek a reforem v následujících obdobích.

Při vzniku PdF se objevily i různé netradiční prvky. Pověřený děkan Chlup zacházel velmi volně se zvyklostmi při konstituování profesorského sboru – sám rozhodoval, kteří mimořádní profesori budou patřit do jeho řad, nechal provést volbu proděkana nekonstituovaného sboru a jiné zásahy. Vlastní představy prosazoval také při zápisu učitelů v činné službě za řádné posluchače a při provozu mimopražských středisek tohoto předchůdce dálkového studia.³⁴

Novoty objevující se na pedagogické fakultě, obavy o úroveň výuky na ní, konkurence druhým fakultám připravujícím středoškolské učitele, a hlavně nedotaženost koncepce nových fakult, to všechno vyvolávalo diskuse kolem vzniku pedagogických fakult, které je nutno vidět v kontextu debat o připravované reformě československého školství. Zatímco pedagogické fakulty vešly v život už před únorem, zákon o jednotné a státní škole byl vydán až těsně po něm.³⁵

32 V korespondenci Z. Nejedlého je dochován dopis, jímž ho Chlup informuje o usnesení školské komise strany (rozuměj KSČ) a žádá jej, aby příslušné stanovisko hájil ve vládě, až bude jednat o statutu PdF (AAV, Z. Nejedlý, veřejná činnost kart. 13). Jisté to nebyl jediný případ koordinace zájmů KSČ a postupu Chlupa a Nejedlého. Návrhy na pověření výukou na PdF se projednávaly v AS 27. 9. 1946 (AUK-AS, kart. 45). Byla podána též stranicko-politická statistika navržených: 11 z KSČ, 7 nár. soc., 6 soc. dem. V průběhu jednání prof. Chlup hájil pověření L. Svobody (KSČ) výukou filosofie, ačkoli nebyl dosud habilitován, AS prosadil vedle něho jako „protiváhu“ J. Popelovou.

33 To byl případ S. Velinského, který býval Chlupovým asistentem v Brně, ale nerozešli se v dobrém. Naopak Chlup vehementně hájil J. Langa, jehož přednosti mělo být jeho mládí, podnětnost a styky s odborovým hnutím.

34 Stávající fakulty a akademický senát pohlížely na tyto záležitosti nevrážlivě, až došlo k projednávání stížností na zasedání AS. Jejich přednesením byl pověřen prof. Žáček (AUK-AS, kart. 58, Zřízení PdF). Tamtéž výklad rektora Engliše z 22. 10. 1947 o zásadách konstituování sboru.

35 Angažovanost Chlupa v této záležitosti a provázanost jeho koncepce vysokoškolského vzdělání učitelů a jednotné školy dokládá komentář, vydaný k tomuto zákonu: O. Chlup – F. Kahuda – K. Král, *Školský zákon. Výklad zákona a prováděcích předpisů*. Praha 1949. Zminky o VŠPS u A. Kratochvíla: *Die kommunistische Hochschulpolitik...*, viz poznámka 25).

V případě pedagogických fakult se komunistická strana pokusila o podobné ovládnutí nového útvaru jako se jí to v širší míře podařilo při přeměně Vysoké školy politické a sociální. Mezi oběma školami je možno pozorovat některé styčné body, ale u pedagogické fakulty přece ještě převážilo slovo univerzity jako celku, její vliv a letitá zaběhnutá tradice.

Univerzita jako objekt politiky jednotlivých stran nebyla zprvu příliš ve středu zájmu. Příčinu vidím v tom, že komunistická strana, která byla hlavním aktivním prvkem předúnorové politické scény, měla zpočátku v rukách jak ministerstvo školství, tak rozhodující vliv na vedení studentských organizací. Univerzita byla od počátku své obnovené existence ve vleku událostí, nikoli inspirátorem pohybu ve společnosti, a proto se KSČ z tohoto směru neobávala ohrožení svých pozic. Naopak nové stolice a nová fakulta jí dávaly naději na rozšíření vlivu.³⁶ Nekomunistické strany nebyly po válce připraveny zajistit si okamžitě rovnocenné postavení a zůstaly v obranném postoji prakticky po celé období.

Na univerzitě samé udával v prvním roce tón sociálně demokratický rektor Bělehrádek, který řídil sobě svěřený úřad tak, že univerzita nevystupovala vůči socializující politice první vlády kontroverzně.³⁷ Mnoho se v tomto směru nezměnilo ani v roce dalším. Teprve postupné převládání pravicových proudů ve studentských organizacích a volba pravicově orientovaného rektora Engliše vyvolaly reakci komunistických kruhů a měly za následek boj o univerzitu v druhé polovině r. 1947.³⁸ Ostrost tohoto střetu byla dána významem ovládnutí univerzity pro vliv na myšlenkové formování budoucí inteligence.

36 Stačil však malý náznak samostatného postoje, jako byla demonstrace techniků 11. 12. 1945 za urychlené vydání učebnic, aby se spustil křik o fašistech mezi studenty a nutnosti přísnější oáisty. Komunistická režie této propagandy byla zjevná (srov. i dobový tisk). J. Kocian: Demonstrace nejen za učebnice, *Lidové noviny* 12. 12. 1995, č. 290, s. 8. Plány jednotlivých politických stran v oblasti školství jsou zjevné z jejich programů, vydaných v letech 1945–47. Cituje H. Kráčmarová: *Vysokoškoláci...*, viz poznámka 3, s. 75, 94, 103, 123, kde jsou i základní údaje, ovšem v jednostranné interpretaci.

37 Bělehrádek podporoval jednotu SČM a SVS, v květnu 1946 měla univerzita oficiálního zástupce (prorektora Salače) na Majales pořádaných Svazem mládeže (podpořila tedy akci víceméně komunistickou, proti paralelně probíhajícímu průvodu národních socialistů). O svém zákroku v zájmu jednoty SVS referoval Bělehrádek při zasedání AS 24. 5. 1946 (AUK-AS, kart. 45). Charakteristické pro dobu je také zapojení UK do všech státních oslav včetně každoročního slavení výročí VŘSR.

38 Tomu je věnován příspěvek Z. Pousty.

Sledujeme-li politické aktivity univerzitních učitelů³⁹ jako jednotlivců, zjistíme, že v politice byli z profesorů a docentů UK angažováni především národní socialisté (ministr Ripka, poslanci Krajina, Kácl, Klecanda, Hlavatý) a soc. demokraté (poslanci Bělehrádek, Maiwald, Peška), z KSČ pouze Nejedlý a Vladimír Procházka. Uvedení politikové byli převážně lékaři a právníky. Kromě Bělehrádkova virilního mandátu v PNS (za UK) ostatní aktivity v politice byly záležitostí soukromou, univerzity se institucionálně nedotýkající. Univerzity se však týkala řada jednání v parlamentě, a tehdy se jmenovaní aktivně zapojovali ve prospěch své živitelky jak v kulturním výboru, tak v plenárních zasedáních. Jednání se týkala zřízení PdF, poměrů vysokoškolských profesorů, rozpočtu pro VŠ, studentského majetku, regulace přílivu posluchačů a zkušebního řádu VŠ. Největší a skutečně politický boj o UK proběhl v ÚNS v prosinci 1947, kdy profesori Krajina a Bělehrádek a doc. Kácl hájili proti výpadům ministra Kopeckého univerzitní autonomii.

Také v tisku⁴⁰ se odráží polarita „univerzita – společnost“ v široké škále příspěvků od odborných rozprav na téma školské a vysokoškolské reformy, organizace vědy, studia a sociálních podmínek studentů až po čistě propagandistické články sloužící pouze politickým cílům. Na jejich rozbor zde není místo, můžeme jen konstatovat, že o univerzitu byl zájem věcný i politický, který se nutně musel odrazit také na samotné akademické půdě, přestože stále platilo, že politika na akademickou půdu nepatří.⁴¹ Politika pronikala na univerzitu především prostřednictvím studentského prostředí.

Studentská otázka byla po válce nazírána prizmatem tragédie 17. 11. 1939. Slovo student mělo vysoký kredit a společnost byla ochotna přiznat tomuto stavu více práv než dříve. Byl pocíťován morální dluh za válečné útrapy mladých, bral se zřetel na potřebu národa vychovat si urychleně chybějící inteligenci. Proto když studenti od samého počátku obnovy práce vysokých škol přicházeli s rozsáhlým rejstříkem požadavků⁴² na

39 M. Pokorná: *Čeští vědci...*, viz poznámka 22.

40 M. Pokorná: *Čeští vědci o vědě a školství v českých politických týdenících z let 1945–1948*, in: *Práce z dějin ČSAV*, serie A, sv. 3, Praha 1988, s. 125.

41 Na stejném zasedání AS, kde Bělehrádek informoval o svém angažování se ve prospěch SVS (tedy v podstatě o konání politickém), sděluje také, že byla porušena zásada apolitičnosti akademické půdy a proti jeho vůli šířeny letáky agitující pro jeho zvolení do NS. Rektor pro příště takové akce zakázal.

42 J. Havránek: *Studenti na jaře...*, viz poznámka 10, s. 70.

studijní úlevy a sociální pomoc, přijímala to veřejnost jako adekvátní, bez ohledu na politické podtexty a dosah.

Této situace v největší míře využila KSČ, která prezentovala studentskou otázku jako otázku sociální, kterou je nutno řešit levicovými recepty.⁴³ V prvních měsících měla KSČ ústřední vedení studentských vysokoškolských organizací (SNV, od června 1945 SVS) plně pod kontrolou. Studentští funkcionáři⁴⁴ rychlým a předem promyšleným jednáním zajistili pro SVS kontakty s MŠO, ÚRO a SČM a rozhodující vliv na všechny důležité oblasti studentského života. SVS dokonce výrazně ovlivnil mezinárodní akci na podzim 1945 – světový kongres studentů, kde byla zahájena příprava ke zřízení Mezinárodního svazu studentů. Při ustavujícím kongresu v r. 1946 se opět angažovali čl. levicovní studenti a jeden z nich, Joža Grohman, se stal předsedou MSS.⁴⁵

Výraznou akcí SVS bylo také prosazení vzniku Prozatímní správy studentského majetku, která měla soustředit dozor nad všemi kolejemi a menzami.⁴⁶ Pozoruhodným způsobem jednání byla spolupráce SVS s ředitelstvím národní bezpečnosti při vynucovaném předávání některých kolejí dosavadními samosprávami, zdůrazňují studentskými, pod pravomoc nového orgánu.⁴⁷

43 Takové vnímání se objevuje ještě r. 1968 ve studii F. Kavka: *Univerzita Karlova...*, viz poznámka 7, s. 20, ačkoli jiné otázky jsou zde nazírány velmi kriticky. Sociální a studijní výhody byly používány jako nástroj k manipulaci s občanskými postoji studentů. V létě 1945 chtěl např. SVS podmínit udělování těchto výhod vstupem do SVS, podobně jako brigádní povinnost podmiňovala některá přednostní práva – na ubytování, zkouškové termíny apod. (AUK-VSA, kart. B 160). Proti tomu viz *Svobodné slovo* 10. 10. 1945.

44 Tiskem proběhla diskuse o jejich samozvanosti nebo způsobu volby (viz *Mladá fronta* 11. 10. 1945 – otevřený dopis SVS *Svobodnému slovu* jako reakce na tam uveřejněnou kritiku).

45 Grohman byl dosazen do AV na VŠ obchodní poté, co se SNV nelíbilo složení tohoto výboru. Odtud vedla jeho cesta až na exponované místo v MSS, když se mu podařilo odsunout prvního předsedu přípravného výboru studentského Congressu, lidovce V. Jandečku. Později byl J. Grohman náměstkem ministra školství J. Hájka. Paralelně s personálním pojištěním tradice 17. 11. se rozvíjelo i její ideové zpracování, až byl mezinárodní den studentů plně absorbován do komunistické ideologie (doklady o přípravě prvního Congressu v AUK-VSA, kart. B 109, 160, 330 a další).

46 AUK-VSA, kart. B 109, spisy z 26. 6. – 9. 7. 1945.

47 F. Doubek: *Hradčanská kolej*, Praha 1979, s. 53; L. Šauer – F. Škaloud: K stému výročí vzniku akademického domu, *Acta polytechnica VI*, 1976, č. 1, s. 69. Kritický rozbor situace ve student. hnutí s důrazem na správu majetku sepsal bývalý ředitel Akademického domu arch. J. Fialka a zaslal 15. 2. 1948 předsedovi Spolku přátel čl. studentů A. Pražákovi (LA PNP, fond A. Pražák, 6 B 14: korespondence). Již dříve proběhla tiskem kampaň SVS proti Fialkovi – viz *Student* 1945, č. 9, zvl. vydání. O majetku Menzy akademické jednal akademický senát (její zakladatel) 20. 5. a 27. 6. 1947 (AUK-AS, kart. 45).

SVS se snažil držet linii „jednotné studentské organizace“. Z jeho podnětu se vytvořily na fakultách akční výbory, které připravily obnovu fakultních spolků. Jejich vedení pak docházelo do SVS na porady a pro „instrukce“. 48 SVS v prvním roce svého trvání připomínal budoucí SSM, jak jej pamatujeme z nedávné doby. Fakultní spolky měly být jen složkami ústředně řízené organizace. Představy prvních studentských funkcionářů se však nerealizovaly. Již spolkové volby r. 1946 narušily tento ráz a v dalších dvou letech převážili ve velkých spolcích, jako právnícký Všehrd a Spolek čes. mediků, a v samotném SVS národní socialisté. 49

Nekomunistické strany se prosazovaly organizačně mezi studenty opožděně a dvoji cestou. Vedle zmíněného postupného ovládnutí některých spolků a SVS se od konce roku 1945 obnovují akademické kluby národních socialistů a lidovců i stranické organizace KSČ. Nakonec se vytvářejí i studentské sekce sociálních demokratů. Zatímco fakultní spolky a SVS měly charakter odborových organizací hájících stavovské zájmy studentů, zmíněné kluby a stranické organizace byly záležitostí čistě politickou. 50

Z tematiky probírané při jednáních spolků stojí za zmínku požadavek zastoupení studentů v profesorských sborech, který byl opakovaně vznášen na akademický senát i jednotlivé fakultní sbory, a to bez ohledu na postupné změny složení výboru SVS. Univerzita k této novince zaujímala jednoznačně záporné stanovisko. Až v únoru 1948 se tento demokratický prvek prosadil revoluční cestou. 51

Další dva problémy vyvolávající boje na valných hromadách spolků, totiž spor o členství SVS ve Svazu české mládeže a v ÚRO a diskuse o právech cizinců ve spolcích, výrazně ilustrovaly úporný zápas mezi „demokraty“ a „pokrokáři“ o vliv na univerzitě. Hysterické kampaně komunistického tisku proti nacionalismu a antislovanství v „reakci vede-

48 AUK-VSA, kart. B 109, 160.

49 Výsledky voleb uvádí H. Kráčmarová: Působení KSČ na pražských vysokých školách před únorem 1948, *AUC-HUCP VII*, 1966, č. 1, s. 7.

50 H. Kráčmarová: *Vysokoškolaři...*, viz poznámka 3, s. 71. O národních socialistech O. Hora: *Svědectví o puči I-II*, Praha 1991.

51 Stanovisko AS v protokolu z 28. 6. a 6. 11. 1946, Matějčkův zásadní výklad 31. 1. 1947 (AUK-AS, kart. 45). Koncem roku 1947 zavedeny jako mezistupen alespoň „fakultní konference“ (AUK-AS, kart. 45 a 38, zasedání děkanů 25. 10. – 6. 12. 1947 a zasedání AS 12. 12. 1947; zpráva o výsledku na TF a FF kart. 52, i. č. 758).

ných spolicích“ byly demagogií, která měla odvést pozornost od politického kontextu těchto otázek.⁵²

Procento politicky angažovaných a aktivně se účastnících na spolkových akcích nebylo příliš vysoké.⁵³ Studenti na univerzitě především studovali. Některé změny ve vlastní studijní oblasti byly neméně důležité pro další vývoj univerzity než politické vlivy. Mnohé zásahy do systému studia po únoru 1948 navázaly na pokusy nebo jen debaty z této poválečné doby.

Očistná akce mezi studenty předjímala budoucí kádrování při přijímacím řízení. Dočasné odbourání kolejného a zkušebních tax stejně jako zavedení velkorysých státních stipendií připomíná budoucí bezplatné socialistické školství. Také diskuse, vyvolané nevladatelným množstvím posluchačů, o potřebě regulace přílivu studentů⁵⁴ nadhodily mnohé, co se později uplatnilo: např. numerus clausus, přijímací pohovory, kontrola studia. Některé fakulty (FF, PdF) zavedly v omezené míře studijní plány, které měly vést studenty přímější cestou k závěrečným zkouškám. Opakovaně se jednalo o dílčích zkouškách na PF, zatímco LF je částečně bez rozruchu zavedla. Zcela v rovině návrhů zůstalo volání po zásadní reformě studia. Novinkou zato bylo zřízení poboček LF v Plzni a Hradci Králové, které představovaly organizační novum v univerzitní struktuře a byly následovány brněnskou pobočkou pražské VŠPS a v r. 1948 pobočkami PdF (v Plzni a Českých Budějovicích). Také pozdější brigády a stavby mládeže mají předobraz již zde v době zahlazování válečných škod.

Přes zubožený poválečný stav měla UK šanci rychle překonat ztráty hmotné, personální i věcné. Osudovými se však ukázaly vnější vlivy celospolečenského charakteru, které pronikaly i do relativně uzavřeného univerzitního prostředí. Společenská atmosféra se projevila jako faktor, který zásadně determinoval myšlení a chování osob spjatých s uni-

52 SČM a ÚRO byly doménou komunistů, také bulharští a jugoslávští studenti byli z velké části „Jevicovi revolucionáři“. Oba okruhy problémů proto pojednávaly o tomže: byly snahou demokratických studentů vymanit se z diktátu komunistů

53 H. Kráčmarová: *Vysokoškoláci...*, viz poznámka 3, s. 159

54 Už v r. 1945 se uvažovalo o regulaci návalu posluchačů, a sice postupným přijímáním maturitních ročníků od nejstarších po právě ukončené, ale k tomu nedošlo. Kromě LF se fakulty otevřely pro všechny zájemce. Hlavní diskuse o regulaci přílivu na vysoké školy probíhaly v r. 1946/47 a pronikly až do kulturního výboru ÚNS (informuje o nich tisk a protokoly AS, kart. 45). Srv. J. Pulec – J. Kalendovská: *Vysoká škola sociální v Brně, Universitas 1995*, č. 1, s. 39; též *Počátky regulace počtu studentů na vysokých školách*, tamtéž, č. 4, s. 36.

verzitou. Konstelace válečných resentimentů a socialistických vlivů i dalších momentů vedla k nerealistickému, v podstatě naivnímu hodnocení dané situace a podceňování některých varujících jevů, což vedlo v únoru 1948 k převážně pasivnímu přijímání revolučních zásahů a rychlému přizpůsobení se nové době, nebo k emigraci.

Skutečnosti, které jsme výše zrekapitulovali, ukazují jasně, že jisté základy k poúnorové realitě byly položeny už před únorem. Tento fakt však nemůže být mechanicky interpretován někdejší marxistickou tezí o přerůstání národně-demokratické revoluce v revoluci socialistickou.⁵⁵ Je nutno přihlédnout ke společenské rezonanci programů různých subjektů v jednotlivých fázích poválečného vývoje a zdůraznit, že se realizovaly představy pouze úzce vymezené části politického spektra. Pro ostatní představovala budoucnost zklamání a rozčarování nad tím, že se realita socialistické společnosti tak výrazně lišila od představy socialismu, jak si ji kreslili demokraté po válce.

55 Zmíněná teze je fixována např. v názvu práce V. Adámka: *Boj KSČ za přerůstání národně demokratické revoluce v socialistickou v letech 1945–1948*, Praha 1975.